

◆ KONRAD BUCZKOWSKI
◇ PAULINA WIKTORSKA

STRUKTURA PRZESTĘPCZOŚCI DAWNYCH NIELETNICH SPRAWCÓW CZYNÓW KARALNYCH W OKRESIE ICH DOROSŁOŚCI – POKOLENIE TRANSFORMACYJNE I MILENIJNE

DOI 10.5281/ZENODO.5590293

1. Wprowadzenie

Celem rozdziału jest przeanalizowanie i opisanie wybranych aspektów struktury przestępczości dorosłych oraz struktury przestępców – dawnych nieletnich, którzy popełnili czyny karalne począwszy od albo lat osiemdziesiątych (pokolenie transformacyjne), albo dwutysięcznych (pokolenie milenijne) i kontynuowali działalność przestępczą w dorosłości. Rozdział ten pokazuje również ich przestępczość na tle ogólnych statystyk przestępczości w Polsce w okresie transformacji, przy czym przyjmujemy realistyczne podejście do statystyk kryminalnych, zakładające, że pomiędzy przestępczością ujawnioną i nieujawnioną zachodzi stosunek zmienny i dane formalne nie muszą odzwierciedlać przestępczości rzeczywiście¹.

Zaprezentowane dane statystyczne zostaną zilustrowane indywidualnymi historiami badanych przez nas wielokrotnych sprawców przestępstw. Przytoczone cytaty pochodzą z wybranych wywiadów narracyjnych, przeprowadzonych ze skazanymi mężczyznami, wytypowanymi do badania ze względu na powtarzające się w ich życiu czyny

◆ Dr Konrad Buczkowski, Zakład Kryminologii Instytutu Nauk Prawnych PAN, ORCID: 0000-0002-3083-0393.

◇ Dr Paulina Wiktorska, Zakład Kryminologii Instytutu Nauk Prawnych PAN, ORCID: 0000-0002-0414-7355.

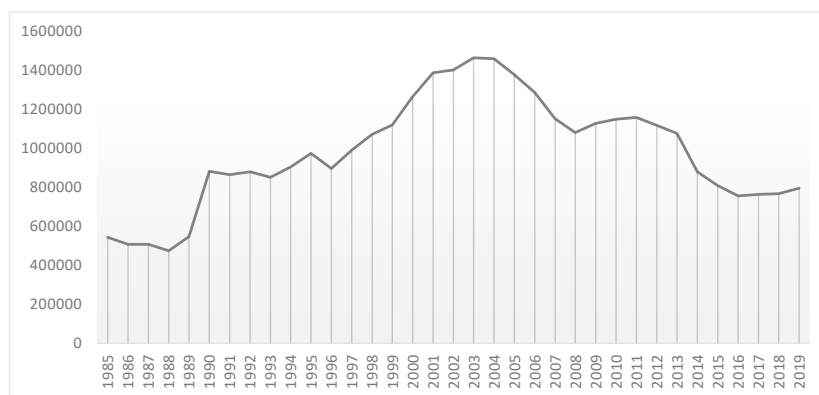
1 J. Błachut, *Polityka karna i stan przestępczości*, [w:] A. Marek (red.), *Zagadnienia Ogólne Systemu Prawa Karnego*, t. 1, C.H. Beck, Warszawa 2010, s. 155.

przestępcze². Osobiste historie, relacjonowane z perspektywy samych osadzonych z „karierą kryminalną”, pozwalają spojrzeć na rodzaj przestępstw, w jakie badani się angażowali, ale również poznać motywację podejmowanych działań czy też okoliczności, które miały lub mogły mieć na nie wpływ.

2. Ogólna charakterystyka struktury przestępczości w Polsce w okresie transformacji i po jej zakończeniu

Działalność przestępcza skazanych objętych naszymi badaniami sięga roku 1985 (w przypadku pokolenia transformacyjnego) oraz roku 2000 (dla pokolenia milenijnego) i obejmuje okres do roku 2017 (dla obu pokoleń), w którym nastąpiło ostatnie sprawdzenie ich karalności. Ogólny trend przestępczości w tym okresie oraz latach kolejnych prezentuje wykres 1.

Wykres 1. Przestępstwa osądzone w latach 1985–2019 (ogółem – w liczbach bezwzględnych).

Oś x – rok, oś y – liczba czynów

Źródło: Ministerstwo Sprawiedliwości, opracowanie własne.

Lata 1980–1989 to czas wyjątkowo trudny dla kraju, to okres schyłkowy istnienia PRL, kiedy to następował powolny rozkład struktur politycznych i systemu gospodarki centralnie sterowanej, a jednocześnie etap ostatniej próby ratowania go przez władze komunistyczne. Zmiany w polityce karnej prowadziły do znacznego zwiększenia represji.

2 Szerzej: M. Szulecka, *Docieranie do informacji o aktywności przestępczej jednostek – metodologiczne aspekty badań własnych nad karierami kryminalnymi* w niniejszej publikacji (DOI: 10.5281/zenodo.5590289).

Odnotowywany w pierwszej połowie lat 80. XX w. wzrost wskaźników przestępczości skutkował przyjęciem tzw. ustaw majowych z 1985 r., które to podniosły m.in. ustawowe granice kary grzywny oraz nawiązki, a także wyłączyły lub ograniczyły w wielu przypadkach możliwość stosowania warunkowego zawieszenia wykonania kary pozbawienia wolności, nadzwyczajnego złagodzenia kary oraz warunkowego przedterminowego zwolnienia³. Zauważalny w wyniku tych zmian spadek przestępczości ujawnionej (z wyjątkiem przestępstw przeciwko bezpieczeństwu publicznemu⁴) oraz zmiana charakteru popełnianych czynów w kierunku coraz mniej poważnych przestępstw zostały wykorzystane przez władze dla potwierdzenia słuszności tezy, że surowa represja karna może skutecznie powstrzymać wzrost przestępczości⁵. Trzeba jednak pamiętać, że statystyki przestępczości w okresie PRL stanowiły jeden z elementów propagandy, dlatego też należy, przyjąć, że przestępczość rzeczywista była w istocie wyższa, niż to wynikało z urzędowych statystyk.

Przełom roku 1989 i 1990, kiedy zapoczątkowano zmianę społeczno-polityczną i transformację ustrojową kraju, przyniósł nowe problemy. Mająca miejsce w owym okresie dezorganizacja społeczna przyniosła istotne zmiany w przestępczości, i to nie tylko w tzw. przestępczości pospolitej, ale również w przestępczości ekonomicznej⁶. Okres ten wywołał gwałtowny wzrost liczby przestępstw osądzonych, w niektórych grupach wynoszący kilkadziesiąt procent (80% w przypadku rozbojów, ponad

3 Chodzi o ustawę z dnia 10 maja 1985 r. o zmianie niektórych przepisów prawa karnego i prawa o wykroczeniach, Dz.U. 1985 Nr 23, poz. 100 oraz ustawę z dnia 10 maja 1985 r. o szczególnej odpowiedzialności karnej, Dz.U. 1985 Nr 23, poz. 101, która miała charakter ustawy epizodycznej.

4 Ma to związek ze znacznym wzrostem skazań za przestępstwa z ustawy o zwalczaniu alkoholizmu i wychowaniu w trzeźwości z 1982 r. W grupie przestępstw przeciwko porządkowi publicznemu w 1987 r. skazania z tej ustawy stanowiły aż 84% wszystkich. Za: K. Buczkowski, *Stan przestępczości w Polsce od roku 1918 do współczesności*, [w:] K. Buczkowski, B. Czarnecka-Działuk, W. Klaus, A. Kossowska, I. Rzeplińska, P. Wiktorska, D. Woźniakowska-Fajst, D. Wójcik, *Społeczno-polityczne konteksty współczesnej przestępczości*, Wydawnictwo Akademickie „Sedno”, Warszawa 2013.

5 Szerzej: ibidem.

6 Szerzej: K. Buczkowski, *Wpływ zmian społecznych na kształt i dynamikę przestępczości gospodarczej – zarys problematyki*, [w:] K. Buczkowski i in. (red.), *Zmiana i kontrola. Społeczeństwo wobec przestępczości*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2017.

50% w odniesieniu do kradzieży, 30% – bójek lub pobić, a w przypadku przestępstwa przeciwko mieniu – 80%)⁷.

Lata, w których badani sprawcy prowadzili swoją działalność przestępczą, to również czas obowiązywania dwóch wywodzących się z odmiennych założeń aksjologicznych kodeksów karnych – z 1969 r. oraz 1997 r. Polityka karna realizowana w początkowym okresie obowiązywania nowego kodeksu karnego nastawiona była na odejście od zbytnej restrykcyjności prawa karnego, jednak przez okres kolejnych ponad 20 lat obowiązywania kodeksu jego kolejne nowelizacje, nieraz w sposób istotny, wpływały na zmiany w zakresie penalizacji poszczególnych przestępstw (często prowadząc do ponownego zwiększenia represyjności), jak również do wprowadzenia do ustawodawstwa karnego nowych typów czynów, co poskutkowało nagłym wzrostem liczby popełnianych przestępstw i ogólnym wzrostem przestępczości („sztandarowym” przykładem jest tutaj art. 178a k.k. – prowadzenie pojazdu w stanie nietrzeźwości lub pod wpływem środka odurzającego)⁸.

Zmiany dotknęły zresztą nie tylko sam kodeks karny. Szereg nowelizacji idących w kierunku zwiększenia represyjności lub spenalizowania nowych zachowań wprowadzono także w prawie karnym pozakodeksowym, czego najbardziej widocznym przykładem były między innymi zmiany w ustawodawstwie o przeciwdziałaniu narkomanii, poszerzające zakres kryminalizacji i penalizacji poszczególnych czynów. Wszystko to znalazło swoje odzwierciedlenie w strukturze przestępstw stwierdzonych (a w konsekwencji również prawomocnych skazań). Ich liczba gwałtownie rosła do roku 2003–2004, by następnie rozpocząć trend spadkowy. Po kolejnym wzroście z lat 2010–2012 (ale na znacznie niższym poziomie niż na początku XXI w.), do 2017 r. obserwowano stały spadek liczby popełnianych przestępstw⁹.

7 A. Siemaszko, *Przestępczość i polityka kryminalna w Polsce lat dziewięćdziesiątych: próba syntezy*, [w:] A. Siemaszko, B. Gruszczyńska, M. Marczewski (red.), *Atlas przestępczości w Polsce*, t. 2, Oficyna Naukowa, Warszawa 1999, s. 168; K. Krajewski, *Przestępczość przeciwko mieniu w Polsce w latach 1924–2005 w świetle danych statystyki policyjnej*, „Archiwum Kryminologii” 2008, t. XXIX–XXX, s. 127, 19–131, <https://doi.org/10.7420/AK2007-2008K>.

8 Szerzej: K. Witkowska-Rozpara, *Polish penal policy – Twenty years after enactment of the Criminal Code Act of 6 July 1997*, „Prawo w Działaniu” 2020, nr 43, s. 84–110, <https://www.doi.org/10.32041/pwd.4305>.

9 Przykładowo, liczba osądzeń za przestępstwo kradzieży z włamaniem w roku 2017 stanowiła niecałe 38% tych z roku 1999. Za: K. Buczkowski, P. Bachmat, *Kradzież*

Rozpatrując rozkład poszczególnych przestępstw w okresie 1998–2019 zauważyć należy, że większość popełnianych przestępstw należy do grupy przestępstw pospolitych, w szczególności przestępstw przeciwko mieniu. Odsetek sprawców przestępstw przeciwko mieniu waha się nieznacznie w poszczególnych rocznikach, zawsze jednak oscyluje w przedziale ok. 50% ogółu popełnianych przestępstw¹⁰. Podkreślić należy, że niemal wszystkie przestępstwa przeciwko mieniu mają charakter umyślny. Przestępstwa te tradycyjnie opierają się na świadomym (zamierzonym) naruszeniu majątku innej osoby, mają charakter występków, za których popełnienie grozi sankcja w postaci pozbawienia wolności¹¹. Należą do grupy przestępstw o charakterze powszechnym i zazwyczaj nie wymagają szczególnej specjalizacji. Przestępstwa przeciwko mieniu dają złudne wrażenie szybkiej gratyfikacji podjętego wysiłku. Mianem przestępczości przeciwko mieniu tradycyjnie w doktrynie prawa karnego i terminologii kryminologicznej określa się przestępstwa: kradzieży, kradzieży z włamaniem i przestępstwa rozbójnicze, do których zalicza się rozbój, kradzież rozbójniczą i wymuszenie rozbójnicze¹².

W dalszej kolejności w strukturze przestępczości występuje prowadzenie pojazdu w stanie nietrzeźwości lub pod wpływem środka odurzającego – art. 178a k.k. (ok. 7–12% ogółu popełnianych przestępstw w zależności od roku), co stanowi ewenement, gdyż dotyczy tylko i wyłącznie jednego typu przestępstwa, podczas gdy pozostałe typy określone w rozdziale przeciwko bezpieczeństwu powszechnemu i w komunikacji stanowią zaledwie ok. 2% ogółu popełnianych przestępstw¹³.

Istotną pozycją w ogólnej strukturze przestępczości w analizowanym okresie (od 1989 r.) są czyny z ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii. Przestępstwa tego rodzaju związane z obrotem lub używaniem substancji psychoaktywnych to w statystykach *novum* mające miejsce po dokonaniu przemian społeczno-politycznych w Polsce. Choć stanowią one około 7%

z włamaniem w świetle danych statystycznych, [w:] M. Mozgawa (red.), *Kradzież z włamaniem*, Wolters Kluwer, Warszawa 2021, s. 493–524.

10 B. Gruszczyńska, *Przestępstwa stwierdzone*, [w:] *Atlas Przestępczości*, t. 5, Oficyna Naukowa, Warszawa 2015, s. 17.

11 R. Zawłocki, *Przestępstwa przeciwko mieniu. Zagadnienia ogólne*, [w:] R. Zawłocki (red.), *Przestępstwa przeciwko mieniu i gospodarcze*, System Prawa Karnego, t. 9, C.H. Beck, Warszawa 2015, s. 5.

12 L. Gardocki, *Prawo karne*, C.H. Beck, Warszawa 2011, s. 325–338; B. Gruszczyńska, *Przestępstwa stwierdzone...*, op.cit., s. 55.

13 Ibidem, s. 17.

ogółu przestępstw, to wzrost ich liczby był niezwykle szybki – pomiędzy rokiem 2003 a 2010 wyniósł on ponad 100%¹⁴.

Przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu stanowiły w analizowanym okresie około 2–3% ogółu przestępstw stwierdzonych, przy czym w ramach tej grupy najczęściej (bo ponad 50%) odnotowano czynów polegających na spowodowaniu uszczerbku na zdrowiu oraz udziale w bójce lub pobiciu – ok. 38%.

Omówione powyżej dane dotyczące zmian w przestępczości odnoszą się oczywiście do sprawców dorosłych. Jak zatem wyglądało to w odniesieniu do nieletnich? Przede wszystkim w okresie 2000–2019 (te lata można porównywać ze względu na posiadane dane) nastąpił 2,4-krotny spadek liczby nieletnich osądzaných za popełnienie czynów karalnych, za co odpowiadać może m.in. postępujący niż demograficzny w naszym kraju. Co do struktury czynów karalnych, których dopuszczali się nieletni, to nie odbiegała ona znacznie od tej dotyczącej sprawców dorosłych. Dominują (ok. 50% czynów) przede wszystkim czyny przeciwko mieniu. Nastąpił natomiast wzrost liczby nieletnich dopuszczających się czynów przeciwko życiu i zdrowiu (o około 10 punktów procentowych) i w 2018 r. stanowił niemal 25% wszystkich czynów karalnych popełnionych przez nieletnich, dalej – czynów przeciwko wolności, wolności seksualnej i obyczajności (o ok. 8 p.p.) – ponad 11% wszystkich czynów w 2018 r. oraz przestępstw narkotykowych (o około 9 p.p.) – ponad 10% wszystkich czynów karalnych popełnionych przez nieletnich w 2018 r.¹⁵

3. Przestępczość w losach życiowych badanych z pokolenia transformacyjnego i milenijnego

3.1. Uwagi metodologiczne

Dane prezentowane w dalszej części rozdziału obejmują wszystkie przypadki ujęte w czterech opisywanych badaniach i dotyczą 2397 nieletnich, w tym 1 421 mężczyzn i 976 kobiet¹⁶. W celu przeprowadzenia analizy

14 K. Buczkowski, *Wpływ zmian społecznych na kształt i dynamikę przestępczości gospodarczej – zarys problematyki*, [w:] K. Buczkowski, W. Klaus, P. Wiktorska, D. Woźniakowska-Fajst (red.), *Zmiana i kontrola. Społeczeństwo wobec przestępczości*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2017, s. 64.

15 Zob. J. Włodarczyk-Madejska, *Nieletni*, [w:] B. Gruszczyńska, M. Marczewski, A. Siemaszko, P. Ostaszewski, J. Włodarczyk-Madejska, J. Klimczak, *Atlas przestępczości w Polsce*, t. 6, Wydawnictwo Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2021, s. 140 i nast.

16 Szerzej: M. Szulecka, *Docieranie do informacji...*, op.cit.

pod kątem typów przestępstw popełnianych przez nich w toku ich działalności przestępczej, czyny zabronione popełnione przez sprawców objętych badaniem pogrupowane zostały wg klucza kategoryzacyjnego w szersze kategorie oddające charakter dokonanego przestępstwa, a nie wyłącznie określające kodeksową nazwę typu czynu. Ponadto, ze względu na trwały charakter karier przestępczych, obejmują one przestępstwa stypizowane w dwóch kodeksach karnych: z 1969 i 1997 r. oraz najpoważniejsze wykroczenia. Szczegółowe dane prezentuje tabela 1.

Tabela 1. Kategorie czynów i przypisane do nich typy przestępstw i wykroczeń.

Kradzieże	k.k. 1969: art. 199, 200, 201, 202, 203, 204 k.k. 1997: art. 278, 289, 290 k.w.: art. 119
Kradzieże z włamaniem	k.k. 1969: art. 208 k.k. 1997: art. 279
Przestępstwa rozbójnicze	k.k. 1969: art. 209, 210, 211 k.k. 1997: art. 280, 281, 282, 283
Inne przestępstwa przeciwko mieniu	k.k. 1969: art. 205, 212, 214, 215, 216 k.k. 1997: art. 284, 285, 286, 287, 288, 291, 292, 293 k.w.: art. 124
Zabójstwa	k.k. 1997: art. 148, 149
Uszkodzenie ciała lub udział w bójce	k.k. 1969: art. 155, 156, 157, 158 k.k. 1997: art. 156, 157, 158, 159
Inne przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu	k.k. 1969: art. 150, 151, 152 k.k. 1997: art. 150, 151, 155, 160
Znieważenie lub groźby	k.k. 1969: art. 166, 167, 178, 181, 182 k.k. 1997: art. 190, 191, 216, 217, 222, 224, 226, 245
Falszowanie dokumentów lub pieniędzy	k.k. 1969: art. 227, 228, 229, 230, 231, 232, 265, 266, 267, 268 k.k. 1997: art. 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 310, 311, 312, 313, 314, 315 k.w.: art. 65
Przestępstwa narkotykowe – obrót narkotykami	art. 58 ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii

Przestępstwa narkotykowe – używanie (posiadanie) narkotyków	art. 62 ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii
Przestępstwa przeciwko wolności seksualnej	k.k. 1969: art. 168, 169, 170, 173, 175, 176, 177 k.k. 1997: art. 197, 198, 199, 200, 201, 202
Prowadzenie pojazdu pod wpływem alkoholu	k.k. 1997: art. 178a k.w: art. 87
Przemoc w rodzinie	k.k. 1969: art. 184 k.k. 1997: art. 207
Przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece	k.k. 1997: art. 209 (tylko przestępstwo niealimentacji)
Przestępstwa przeciwko obrotowi gospodarczemu	k.k. 1997: art. 297, 305
Inne przestępstwa	Pozostałe przestępstwa nieuwzględnione we wcześniejszych kategoriach, w tym przestępstwa przeciwko porządkowi publicznemu oraz wykroczenia drogowe

Źródło: Opracowanie własne.

Nasze analizy odpowiadają na pytanie, jaki odsetek osób popełnił dany typ przestępstw co najmniej raz w życiu. Dlatego też prezentowane dane nie sumują się do 100%, gdyż każdy ze skazanych mógł popełniać więcej niż jeden typ czynu. Dalsze analizy przeprowadzone zostały przy uwzględnieniu kategorii przestępstw zgodnej w typologią przyjętą w powyższym kluczu.

3.2. Pokolenie transformacyjne i milenijne – próba porównania

Prowadzone przez nas badania objęły grupę 2 397 dawnych nieletnich, spośród których wyodrębniono tych, którzy byli skazani w dorosłości (raz lub więcej razy) – powracających do przestępczości sporadycznie lub cyklicznie, i tych, których życie przebiegało według linii: „od skazania do skazania”¹⁷, jak również tych, którzy nie wrócili do popełniania przestępstw po aktywności lub epizodzie przestępczym w nieletniości. Badani

17 I. Rzeplińska, *Kariery kryminalne nieletnich sprawców przestępstw*, „Archiwum Kryminologii” 2014, t. XXXV, s. 79–94, <https://www.doi.org/10.7420/AK2013C>.

należą do zbioru osób prawomocnie skazanych, wyselekcjonowanych ze względu na rodzaj przypisanego im przestępstwa¹⁸.

Podstawowy wniosek wynikający z analizy zebranych przez nas danych jest taki, że około 60% badanych dawnych nieletnich nie powróciło do przestępczości w okresie dorosłości, oczywiście w rozumieniu formalnym odzwierciedlonym w bazach Krajowego Rejestru Karnego (KRK), co oznacza, że ich ewentualne zachowania przestępcze w dorosłości nie zostały ujawnione oraz formalnie osądzone, a sami sprawcy nie zostali prawomocnie skazani.

W strukturze zarejestrowanej powrotnej przestępczości badanych dawnych nieletnich dominują sprawcy przestępstw przeciwko mieniu, co jest zgodne z ogólnym trendem występującym od wielu lat w strukturze przestępczości w Polsce.

Interesujące wydało nam się prześledzenie struktury przestępczości z podziałem na dwa badane pokolenia: transformacyjne i milenijne¹⁹, w celu uchwycenia ewentualnych różnic wynikających ze zmian transformacyjnych dokonujących się w Polsce na różnych etapach życia badanych. Pokolenie transformacyjne to osoby urodzone w latach 60. i 70. XX wieku, liczące w naszych badaniach 530 osób (T=530), zaś pokolenie milenijne obejmuje 1867 osób urodzonych w latach 80. i 90. XX w. (M=1867).

Z naszych analiz wynika, że łącznie badani z pokolenia transformacyjnego popełnili w dorosłości 1917 czynów (Nt=1917), podczas gdy ci z pokolenia milenijnego – 5543 czyny (Nm=5543)²⁰. Należy jednak zaznaczyć, że są to wyłącznie czyny, co do których posiadaliśmy wiedzę, gdyż informacja o nich była zawarta w bazie KRK. Ze względu na długi okres objęty analizą, część wyroków – szczególnie w odniesieniu do drobniejszych czynów sprawców z pokolenia transformacyjnego – mogła ulec zatarciu. To może częściowo również tłumaczyć taką dysproporcję w liczbie analizowanych czynów w obu pokoleniach. Ponadto różnica taka wynikać może z liczebności obu zbiorowości – sprawcy z pokole-

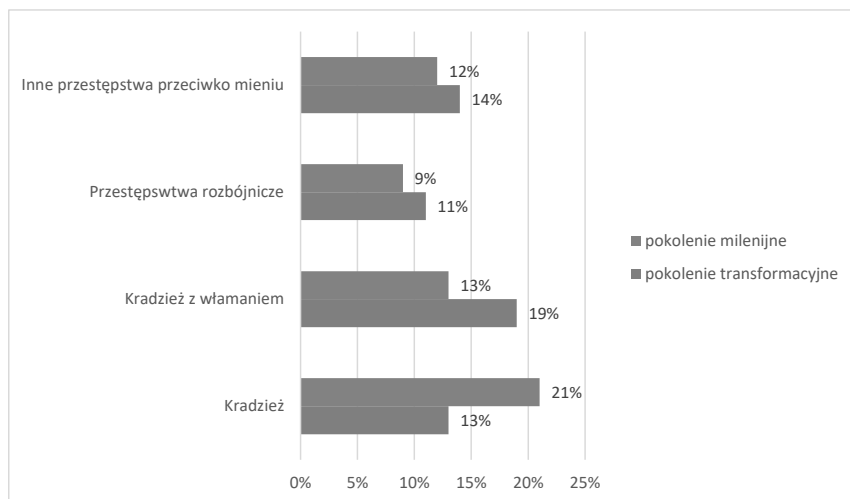
18 J. Błachut, *Polityka karna i stan przestępczości*, [w:] A. Marek (red.), *Zagadnienia Ogólne...*, op.cit., s. 206.

19 Szerzej: J. Włodarczyk-Madejska, D. Wzorek, *Jak badać aktywność przestępczą w toku życia? Perspektywa teoretyczna* w niniejszej publikacji (DOI: 10.5281/zenodo.5590255).

20 Należy jednak zastrzec, że w przypadku naszych badań liczenie czynów opierało się na zliczaniu kwalifikacji prawnych. Zob. szerzej: M. Szulecka, *Docieranie do informacji...*, op.cit.

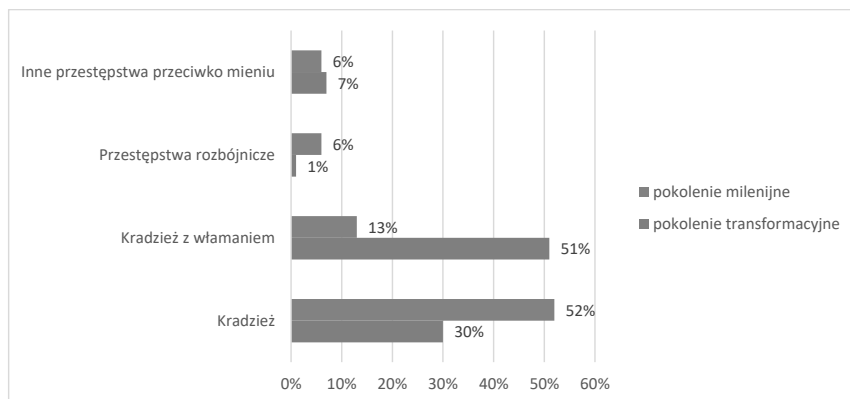
nia transformacyjnego stanowili mniej niż 1/3 sprawców z pokolenia milenijnego.

Wykres 2. Przestępstwa przeciwko mieniu popełnione w dorosłości przez sprawców z pokolenia transformacyjnego i milenijnego (Nt=1917, Nm=5543).

Źródło: Opracowanie własne.

Wykres 3. Przestępstwa przeciwko mieniu popełniane w nieletniości przez sprawców z pokolenia transformacyjnego i milenijnego (Nt=1336, Nm=4109).

Źródło: Opracowanie własne.

Na wykresie 2 wyraźnie widać, że sprawcy z młodszego pokolenia częściej dopuszczali się kradzieży, podczas gdy w strukturze przestępczo-

ści sprawców z pokolenia transformacyjnego dominowało przestępstwo kradzieży z włamaniem.

Warto w tym miejscu skonfrontować dane dotyczące przestępczości przeciwko mieniu popełnianej w dorosłym życiu z danymi dotyczącymi czynów popełnianych w nieletniości, z uwzględnieniem podziału na dwa pokolenia (Nt=1336, Nm=4109), co ilustruje wykres 3.

W okresie początków działalności przestępczej badanych trend był analogiczny (młodszy popełniał więcej kradzieży, podczas gdy sprawcy z pokolenia transformacyjnego w większości dopuszczali się kradzieży z włamaniem). Zmiany w strukturze przestępczości wśród przestępców z kategorii przeciwko mieniu w odniesieniu do poszczególnych pokoleń mogą wynikać z występującego w okresie transformacji napięcia, które doprowadziło z jednej strony do unifikacji, z drugiej natomiast do polaryzacji polskiego społeczeństwa²¹. Znacznie wzrosła ilość dóbr osobistego użytku o luksusowym charakterze i łatwość dostępu do nich w anonimowej przestrzeni publicznej, przy jednoczesnym wzroście behawioralnego komponentu lęku przed przestępczością²², który przejawia się między innymi większą dbałością, przede wszystkim zamożniejszej części społeczeństwa, o stosowanie coraz bardziej profesjonalnych metod ochrony przed kradzieżą z włamaniem do swoich mieszkań, co z kolei musiało przełożyć się na zmiany statystyk dotyczących struktury przestępczości przeciwko mieniu. Wpływ miał również zapewne rozwój bankowości elektronicznej – znacznie mniejszym ryzykiem stała się kradzież karty płatniczej lub kredytowej czy telefonu komórkowego, niż podejmowanie się włamania do lokalu mieszkalnego lub sklepu czy biura, które stawały się stopniowo coraz częściej obiektami objętymi profesjonalnym monitoringiem.

Okres potransformacyjny lat 90. XX w. i początku XXI w. przyniósł szereg przewartościowań w sferze społecznej. Dla wielu osób celem stało się podniesienie swojej zamożności oraz uzyskanie określonej pozycji w grupach społecznych, w których funkcjonowali, przy czym ten swoisty „awans społeczny” winien następować szybko, bez konieczności ponoszenia wieloletnich wyrzeczeń czy nakładów. Takie wzorce przejmowali

21 Szerzej na ten temat m.in.: H. Palska, *Badania nad stylami życia. Z przeszłych i obecnych badań terenowych*, [w:] M. Bogunia-Borowska (red.), *Barwy codzienności. Analiza socjologiczna*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2009, s. 143–155.

22 Szerzej na ten temat m.in.: P. Ostaszewski, *Lęk przed przestępczością*, Wolters Kluwer, Warszawa 2014, s. 12–13.

też ówcześni nieletni. Osiągnięcie stawianych sobie celów winno nastąpić szybko, dlatego też – kierując się chęcią łatwego zysku – wybierali „łatwiejszą” drogę kradzieży, tym łatwiejszą, że dóbr, które można było sprzedać z zyskiem było coraz więcej (kradzieże kosmetyków czy włamania do piwnic w latach 90. XX w.).

Koniec ósmej klasy i już zeszedłem na złą drogę i zaczęły się kradzieże, włamania i tym podobne... Imprezowanie i włamania. I tak to wyglądało.

Bo zawsze tam za małolata chciało się mieć takie najlepsze rzeczy, takie ciuchy. I... Mama dawała tyle, ale zawsze brakowało no i...

I to też było mniej więcej przez to... no przez ćpanie było tyle wyroków. Bo nie było tej takiej pełnej kontroli. Niezniszczalność się włączała i... Nie, no wiadomo. Na jednego narkotyk działa uspakajająco, na drugiego pobudzająco, no. Ja akurat miałem pobudzająco. I wszędzie mnie było pełno i... za dużo chciałem wszystkiego naraz.

(Tomasz, 30–35 lat)

Badani opowiadają o początkach i kontynuowaniu przestępczości w swoim życiu, wskazując jako najczęstszy motyw chęć zdobycia pieniędzy. Z osobistych historii, relacjonowanych z perspektywy osadzonych z „karierą kryminalną” wynika jednak, że cele osiągnięcia korzyści majątkowych były różne, od konieczności zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych, między innymi związanych z odpowiedzialnością za wsparcie członków rodziny, poprzez trudności w spłacaniu zaciągniętych długów, trudności w znalezieniu legalnej pracy, konieczność zakupu narkotyków i alkoholu z uwagi na uzależnienia, po chęć posiadania określonych przedmiotów w celu zaimponowania członkom grup koleżeńskich i podniesienia swojego prestiżu.

To w ogóle był czysty przypadek. Jechałem do takiego znajomego, padał deszcz, wziąłem takiego, który zatrzymywał samochody. Zlitowałem się nad nim, wziąłem go do samochodu. Jechała ze mną koleżanka i kolega. Ten pan, którego wzięliśmy był pijany i coś ubliżał tej dziewczynie. Doszło do małej szarpaczki. On został, pojechaliśmy dalej. Policja nas zatrzymała w samochodzie. Okazało się, że kurtka tam została tego pana. To właśnie doszło, że to był rozbój i za to 3 lata więzienia. [...] Jak wyszedłem z tego więzienia, dostałem 3 lata na uprawomocnienie wyroku. Po 3 miesiącach znowu trafiłem do więzienia na uprawomocnienie wyroku za kradzież. [...] Ta kradzież to była bardzo śmieszna kradzież. Jeżeliby się zagłębił i zobaczył te dokumenty to zwykły człowiek by nie pomyślał, że [za] takie coś można iść do więzienia. [...]

Miałem kolejne przestępstwo typu grupy zorganizowane niby w cudzysłowie. To było wyłudzenie ze spółek towarów. Ja podpisałem nie takie dokumenty,

jakie powinienem. To była grupa. Dostaliśmy po pół roku, tyle co na sali siedzieliśmy, bo tam wyszło to, że to kto inny robił. My byliśmy jako słupy. Wtedy to było 7 miesięcy dokładnie wyroku, które pół roku odsiedziałem na sankcji i miesiąc dosiadywałem.
(Łukasz, 31 lat)

Od 16 roku życia się zaczął mój konflikt z prawem... Zacząłem zażywać narkotyków. Na początek tak weekendowo. Później wpływ towarzystwa, w jakim przebywałem, bo to było towarzystwo patologiczne. [...]

Zacząłem ćpać narkotyki nałogowo. Różne narkotyki. Wszystkich narkotyków chyba próbowałem, jakie są dostępne na rynku. [...] Zacząłem ćpać, zacząłem potem kraść, szkoła mnie nie interesowała. Zamiast do szkoły, to ze znajomymi się jeździło w różne rzeczy. Tak się potoczyło... Po półtora roku to już się moje życie kręciło wokół ćpania i kradzieży. [...]

To, co ja w miesiąc zarobiłem na takiej pracy legalnej na wózku widłowym, to ja w jeden dzień potrafiłem zarobić. Jak człowiek sobie kalkulował w głowie, że po co ma robić miesiąc, jak i tak mu to nie wystarczy, tym bardziej jak ćpa, potrzebuje tych pieniędzy, te pieniądze jak woda idą, jak może w jeden dzień zarobić? [...]

Jak narkotyki, to trzeba mieć pieniądze na to. Nie oszukujemy się, z legalnej pracy to ciężko jest zarobić na narkotyki. To, co się z legalnej pracy zarabia, to w tydzień czasu można wydać na narkotyki. [...]

(Michał, 27 lat)

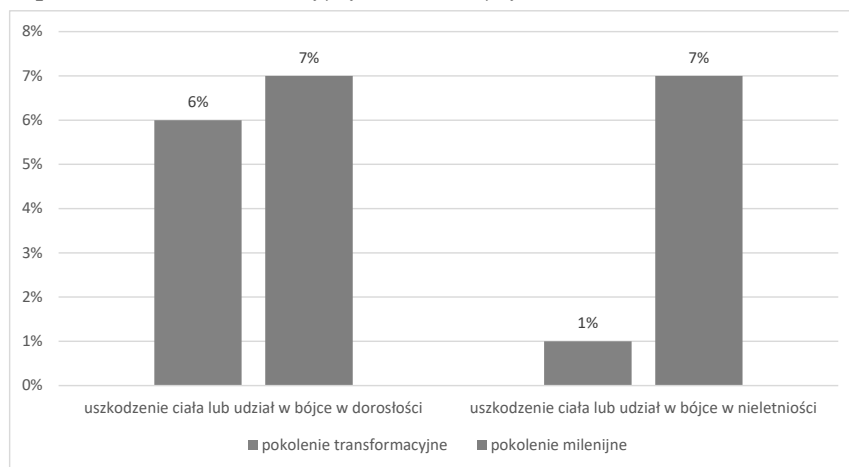
No bo zaczęło brakować pieniędzy, ona (partnerka), zaczęła mi coraz mniej czasu poświęcać, zawsze coś wymyślała, a ja wtedy pracowałem cały czas na noc, to dnie całe miałem wolne. No to szedłem do właśnie do kolegów spędzać z nimi czas, żeby nie siedzieć sam w domu, sobie jakichś zajęć wyszukiwałem, tam samochody reperowałem, skupowałem też samochody takie tańsze, robiłem je tanim kosztem i sprzedawałem z zyskiem, no miałem różne zajęcia. Tam kupowałem coś taniej, sprzedawałem drożej i pracowałem dodatkowo. No i z kolegami po prostu czas spędzałem, oni to piwko, to trochę wódki się napij trochę i później przychodziły nam głupie pomysły do głowy [...] Na przykład, że wsiadłem po piwie po raz kolejny w samochód. Policja nas zatrzymała, a miałem wcześniej zakaz.

(Krzysztof, 28 lat)

Kolejny rodzaj przestępstw, który był obecny w losach życiowych badanych to uszkodzenia ciała lub udział w bójce i pobiciu. Różnice w liczbie popełnianych przestępstw tego rodzaju przez przedstawicieli pokolenia transformacyjnego i milenijnego w dorosłości są na tyle niewielkie, że można przyjąć, iż w zasadzie nie różnią się pomiędzy pokoleniami (6% dla pokolenia transformacyjnego i 7% dla pokolenia milenijnego), ale jeśli przyjrzymy się ich czynom popełnianym w okresie

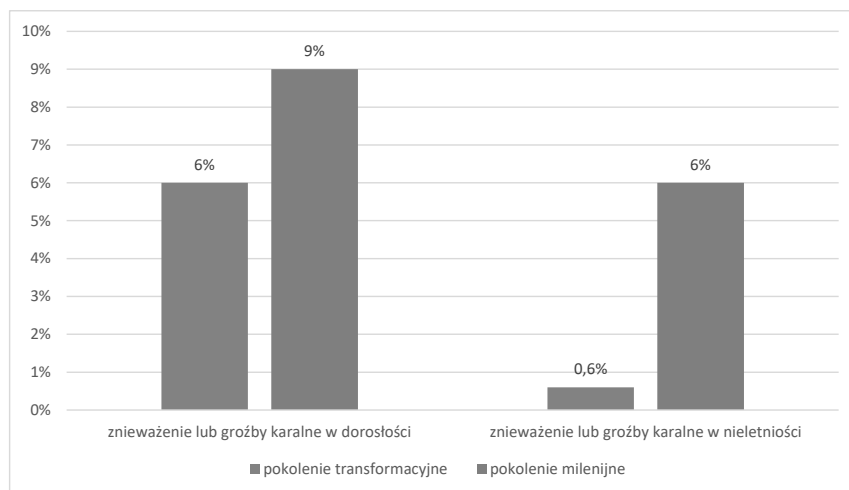
nieletniości okazuje się, że młodszy sprawcy popełniali czyny tego rodzaju kilkakrotnie częściej (wykres 4), przy czym przyczyn takiej różnicy nie udało się w toku badania ustalić.

Wykres 4. Uszkodzenie ciała lub udział w bójce w nieletniości (Nt=1336, Nm=4109) i dorosłości (Nt=1917, Nm=5543) w pokoleniu transformacyjnym i milenijnym.

Źródło: Opracowanie własne.

Wykres 5. Znieważenie lub groźby w nieletniości (Nt=1336, Nm=4109) i dorosłości (Nt=1917, Nm=5543) w pokoleniu transformacyjnym i milenijnym.

Źródło: Opracowanie własne.

Sprawcy z pokolenia milenijnego w dorosłości dwukrotnie częściej niż w okresie nieletniości popełniali przestępstwa polegające na fałszowaniu dokumentów i pieniędzy (3% w nieletniości, 6% w dorosłości). W grupie sprawców należących do pokolenia transformacyjnego przestępstwa tego rodzaju praktycznie nie pojawiały się w okresie nieletniości (2 przypadki wśród wszystkich badanych) a w okresie dorosłości stanowiły 6%. W obu grupach, w okresie dorosłości odnotowano istotne zwiększenie liczby czynów z tej kategorii, co można tłumaczyć uzyskaniem przez sprawców pełnej zdolności do czynności prawnych, a zatem, np. możliwością zawierania umów kredytowych i podrabiania niezbędnych do uzyskania kredytu dokumentów.

Inne przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu, w tym zabójstwa, pojawiają się w obydwu badanych pokoleniach sporadycznie. Podobnie jest w przypadku przestępstw przeciwko wolności seksualnej, których co prawda jest nieco więcej (2%) niż przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu, ale tylko w pokoleniu transformacyjnym. Interesująca tendencja uwidocznia się natomiast w udziale w strukturze przestępczości znieważenia i gróźb karalnych (wykres 5). O ile w strukturze przestępczości dokonywanej w dorosłości przez przedstawicieli obydwu pokoleń różnice są niewielkie (6% dla pokolenia transformacyjnego i 9% dla pokolenia milenijnego), to w okresie nieletniości sprawcy z pokolenia milenijnego zdecydowanie częściej dopuszczali się czynów tego rodzaju. Również w tym przypadku trudno wskazać przyczyny takiego stanu rzeczy. Trudno takie różnice tłumaczyć zmianą społeczną. Nie można również wskazywać na przyczyny biologiczne (związana z okresem dorastania zwiększona produkcja hormonów, w tym testosteronu), gdyż wówczas odsetki w obu pokoleniach powinny być zbliżone do siebie.

Prowadzenie pojazdu pod wpływem alkoholu, podobnie jak przestępstwa przeciwko obrotowi gospodarczemu i przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece widoczne są w strukturze przestępczości w zasadzie dopiero w okresie dorosłości.

Jeżeli chodzi o przestępstwo prowadzenia pojazdu pod wpływem alkoholu lub środka odurzającego (art. 178a k.k.), to w pokoleniu transformacyjnym przestępstwo to nie występowało w okresie nieletniości, natomiast w okresie dorosłości występowało na poziomie 8%. W pokoleniu milenijnym również zaczęło występować dopiero w okresie dorosłej przestępczości (6%). Przyczyny tego stanu mogą być co najmniej dwie: po pierwsze – brak odnotowania tego typu przestępstwa w odniesieniu do okresu nieletniości pokolenia transformacyjnego wynikać może z braku

kryminalizacji tego czynu (został wprowadzony do kodeksu karnego dopiero w roku 2000), a po drugie – czyny z art. 178a k.k. zdecydowanie częściej będą popełniane przez osoby posiadające uprawnienia do kierowania pojazdami. Wiek nabycia uprawnień do ich prowadzenia zmieniał się co prawda przez lata, ale nigdy nie był niższy niż 16 lat (a nawet wówczas uzyskanie prawa jazdy nie było możliwe bez zgody rodziców)²³.

Przestępstwa przeciwko obrotowi gospodarczemu w obu pokoleniach nie występowały w okresie nieletniości²⁴, natomiast w niewielkim wymiarze pojawiły się w okresie dorosłej aktywności przestępczej skazanych (2% w pokoleniu transformacyjnym i 1% w pokoleniu milenijnym).

Przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece odnotowaliśmy wyłącznie w pokoleniu transformacyjnym w okresie dorosłości, przy czym stanowiły one jedynie 1%.

4. Kariera przestępcza według typów przestępstw

4.1. Przestępczość w nieletniości i w dorosłości

4.1.1. Skazani mężczyźni z pokolenia transformacyjnego i milenijnego

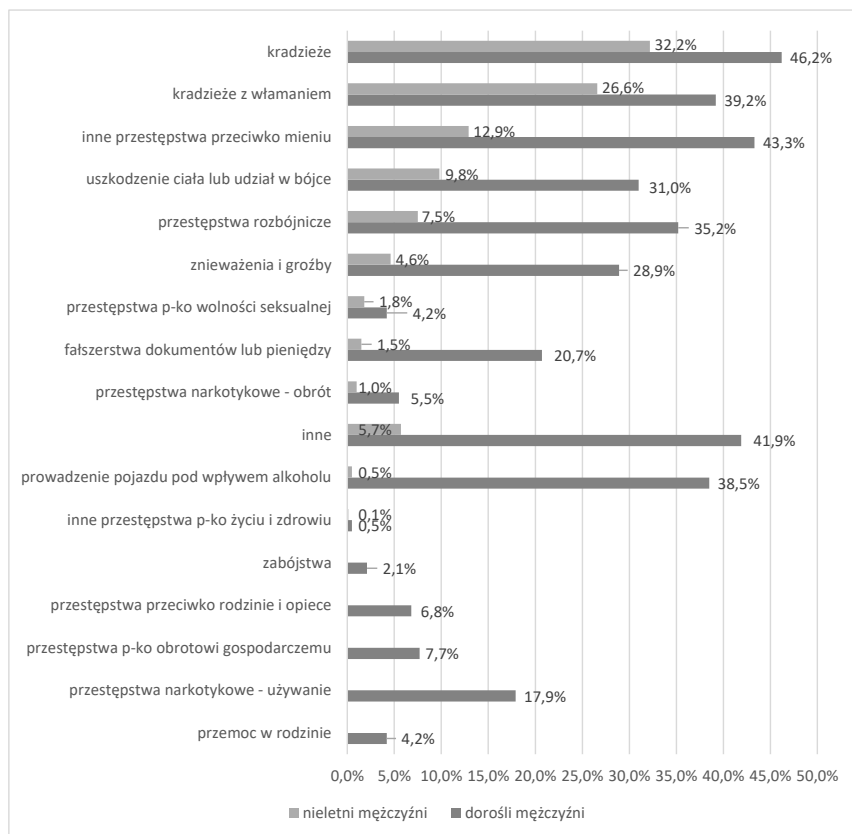
Analizie poddano w pierwszej kolejności 1421 mężczyzn, którzy popełniali czyny karalne w nieletniości. Grupa ta obejmuje zarówno sprawców z pokolenia transformacyjnego, jak i milenijnego. Dlatego też podawane w tej części dane, ze względu na odmienny sposób ich analizy, przedstawiać będą odmiennie od prezentowanych wcześniej wyniki. Z powyższej grupy tylko 767 mężczyzn (ok. 54%) kontynuowało karierę przestępczą w dorosłości (figurowało w KRK) i ta grupa została poddana dalszym analizom.

Prezentowane dane (wykres 6) wskazują, że w badanej zbiorowości mężczyzn znajdują się przede wszystkim sprawcy szeroko rozumianych przestępstw przeciwko mieniu, z przewagą sprawców kradzieży (ponad 32% osób) i kradzieży z włamaniem (ponad 26% osób). Kolejną grupą byli sprawcy uszkodzenia ciała lub biorący udział w bójce (niemal 10% sprawców), skazani za przestępstwa rozbójnicze (7,5%) oraz znieważenia i groźby karalne (4,6% badanych nieletnich mężczyzn).

23 *Historia prawa jazdy część 2. od 1945 r.*, <https://info-car.pl/infocar/artykuly/historia-prawa-jazdy-czesc-2-od-1945-r.html> [dostęp: 22.05.2021].

24 Wynika to ze specyfiki przestępczości przeciwko obrotowi gospodarczemu, która może być popełniana jedynie przez osoby dorosłe.

Wykres 6. Typy przestępstw popełnianych w nieletniości i w dorosłości – mężczyźni (Nd=767; Nn=1421)

Źródło: Obliczenia własne. Dane nie sumują się do 100%.

W przypadku mężczyzn popełniających czyny karalne w nieletniości nie odnotowano sprawców takich typów przestępstw jak: przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece, przemoc w rodzinie, używanie narkotyków czy przestępstwa gospodarcze, co wiązać należy w młodym wieku sprawców. Niewielki odsetek stanowili również sprawcy przestępstw przeciwko wolności seksualnej (1,8% mężczyzn), falszerstw dokumentów lub pieniędzy (1,5%) czy prowadzenia pojazdu pod wpływem alkoholu (0,5%).

Zdecydowanie odmiennie prezentują się odsetki sprawców przestępstw w dorosłości. W tej grupie zdecydowanie dominują sprawcy kradzieży (ponad 46% dorosłych mężczyzn). Kradzieży z włamaniem dopuściło się ponad 39% mężczyzn, przestępstw rozbójniczych ponad

35%, natomiast sprawców-mężczyzn pozostałych przestępstw przeciwko mieniu było ponad 43%).

Znaczący takie drobne przestępstwa, wie Pani, takie kradzieże, włamania do samochodów. No. To wszystko z kolegami, bo się przed kolegami popisać chciało. Jak to za młodu. [...] Powodem było to, żeby zdobyć pieniądze. [...] Pierwsze co zaczynało się od piwnic, takie drobne włamania do piwnic, czyli kradzież rowerów, takie rzeczy. [...] Wszystko szło na handel, żeby mieć pieniądze na papierosy, na takie.
(Jakub, lat 35)

Na równie wysokim poziomie utrzymywał się odsetek mężczyzn skazanych za przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu – uszkodzenia ciała lub udział w bójce (31% osób) i przestępstw przeciwko wolności – znieważenia i groźby (niemal 29% mężczyzn).

No aż tak dosyć tego nie pamiętam. Bo to czas przeleciał szybko. Do szkoły chodziłem, aż zacząłem kraść za dzieciaka, no i trafiłem do schroniska dla nieletnich. Myślałem, że to już dalej nie zabrnę, a zabrnęło tak, że trafiłem po ukończeniu pełnoletniości na areszt śledczy. Odsiedziałem, wyszłem[!], dostałem szansę, której nie wykorzystałem, zacząłem dalej kraść. Kradłem, kradłem, kradłem, aż dostałem wyrok. Odsiadywałem tam karę 5 lat. Wyszłem[!]. Dziesięć lat praktycznie byłem na wolności, pracowałem, chciałem nie mieć konfliktów z prawem, ale potoczyło się inaczej, że trafiłem po 9 ponad latach znowu tu teraz. Tylko wcześniej miałem problemy za kradzieże, kradzieże z włamaniem, przeciwko mieniu, a teraz też za bójki. Prowokacja taka, tak jakby, tak jakoś się to działo.
(Jarosław, lat 34)

Znaczącą pozycję w tej grupie mężczyzn stanowili sprawcy przestępstw związanych z prowadzeniem pojazdu pod wpływem alkoholu (38,5% osób), co wiązać można z wprowadzaniem do kodeksu karnego art. 178a i faktem, iż po ukończeniu 18 roku życia możliwe jest dopiero zdobycie uprawnień do prowadzenia pojazdów, a także sprawców fałszerstwa dokumentów lub pieniędzy, którzy stanowili prawie 21% dorosłych skazanych mężczyzn.

Pierwszy raz został skazany w wieku 19 lat za prowadzenie pojazdu mechanicznego w stanie nietrzeźwości. W okresie późniejszym miał kilka wyroków w zawieszeniu i pierwszy raz poszedł do Zakładu Karnego, gdzie odbywał karę trzech lat pozbawienia wolności, ale krótko po wyjściu znowu trafił do zakładu za pobicie. Wyrok wykonuje także za ucieczkę z miejsca pracy poza zakładem

karnym Skazany posiada także wyrok za pobicie po alkoholu (rzekomo sąsiada, który bił swoją żonę i zrobił to na jej prośbę, sąsiad w wyniku tego pobicia zmarł po trzech miesiącach w szpitalu). Wskazuje na swoje uzależnienie od alkoholu. (Mateusz, lat 34)

Zwrócić należy również uwagę na istotny wzrost liczby dorosłych sprawców przestępstw związanych z używaniem narkotyków (niemal 18% osób) oraz z ich wprowadzeniem do obrotu (5,5% mężczyzn), czego nie odnotowano w przypadku danych dotyczących przestępczości nieletnich mężczyzn. To również może być wynik penalizacji posiadania narkotyków, dokonanej ustawą o przeciwdziałaniu narkomanii z 2005 r.

Skazany odbywa karę pozbawienia wolności przede wszystkim za kradzieże, bójki, prowadzenie pojazdów pod wpływem alkoholu i podpalenie. Skazany przebywał także w zakładzie karnym na terenie Wielkiej Brytanii ze względu na handel i hodowlę marihuany oraz oplucie kierowcy autobusu, a także za kradzież prądu.

[W nieletniości] zdarzały się. Kradzieże, jedno podpalenie, wtedy jak 16 lat miałem, to było podpalenie, 17 prawie, było podpalenie, to do zakładu poprawczego trafiłem.

[Byłem tam za granicą] pół roku. Tam więcej jak pół roku, osiem miesięcy. No i dostałem wyrok. Wyrok odsiedziałem, tu miałem dziewięć miesięcy jeszcze zaległe, bo jak wyszłem[!] [...] to też mnie złapali samochodem. To miałem dziewięć miesięcy i tutaj przyjechałem [...] to mnie w Warszawie na lotnisku zaraz zatrzymali do odsiadki.

Bo ja miałem trzy zarzuty. Bo ja miałem tam wypadek samochodem, hodowlę tego zioła, rok czasu tam nie mieszkalem w tym czasie, to kradłem prąd. No tego prądu dużo, bo to żarówka na 150 VAT i faceta w autobusie oplułem. To miałem trzy zarzuty.

[Uważa, że popełnianie przestępstw było dla niego źródłem dochodu:]

No o kradzieże. [I marihuana] No to też. [...] No tam nie kradłem. Bo nie musiałem kraść. [...] Wcześniej tutaj? Wcześniej tutaj no to było źródło mojego utrzymania, można powiedzieć. Kradłem i [...] żeby no pieniądze żeby były.

(Zbigniew, lat 35)

Porównując kategorie sprawców-mężczyzn przestępstw w nieletniości i dorosłości zauważyć należy utrzymujący się w obu grupach odsetek sprawców czynów skierowanych przeciwko mieniu (kradzieże, kradzieże z włamaniem, przestępstwa rozbójnicze, pozostałe przestępstwa przeciwko mieniu). W pozostałych analizowanych kategoriach to sprawcy dorośli dokonywali zdecydowanie częściej przestępstw przynależących do różnych grup. Szczególnie widoczne jest to w przypadku prowadze-

nia pojazdu pod wpływem alkoholu (38,5% osób popełniło taki czyn w okresie dorosłości wobec 0,5% mężczyzn w nieletniości).

Należy również zwrócić uwagę na znaczenie wyższy odsetek sprawców przestępstw przeciwko rodzinie i opiece (prawie 8% osób), przemocy w rodzinie (ponad 4%) oraz przestępstw przeciwko wolności seksualnej (również ponad 4% mężczyzn), co łączyć można z posiadaniem przez skazanych własnej rodziny (żony, konkubiny), a co nie występowało (z racji wieku) w grupie nieletnich²⁵. Prawie 21% dorosłych mężczyzn popełniło również czyny związane z fałszerstwami dokumentów lub pieniędzy, jak również przestępstwa przeciwko obrotowi gospodarczemu (prawie 8% mężczyzn), czego również nie odnotowano w nieletniości.

4.1.2. Skazane kobiety

Analizie poddano w pierwszej kolejności 976 kobiet, które popełniały czyny karalne w nieletniości. Z tej grupy 195 kobiet kontynuowało działalność przestępczą w dorosłości.

Nieletnie dziewczęta dopuszczały się przede wszystkim czynów karalnych ujętych w ramach niniejszych badań w kategorię zbiorczą określaną mianem kradzieży. Ponad 56% analizowanych nieletnich popełniło czyny z tej grupy. W znacznie mniejszym stopniu nieletnie dopuszczały się innych przestępstw przeciwko mieniu: przestępstw rozbójniczych – 5% dziewcząt, kradzieży z włamaniem – niespełna 4%, pozostałych przestępstw przeciwko mieniu – ponad 5% badanych.

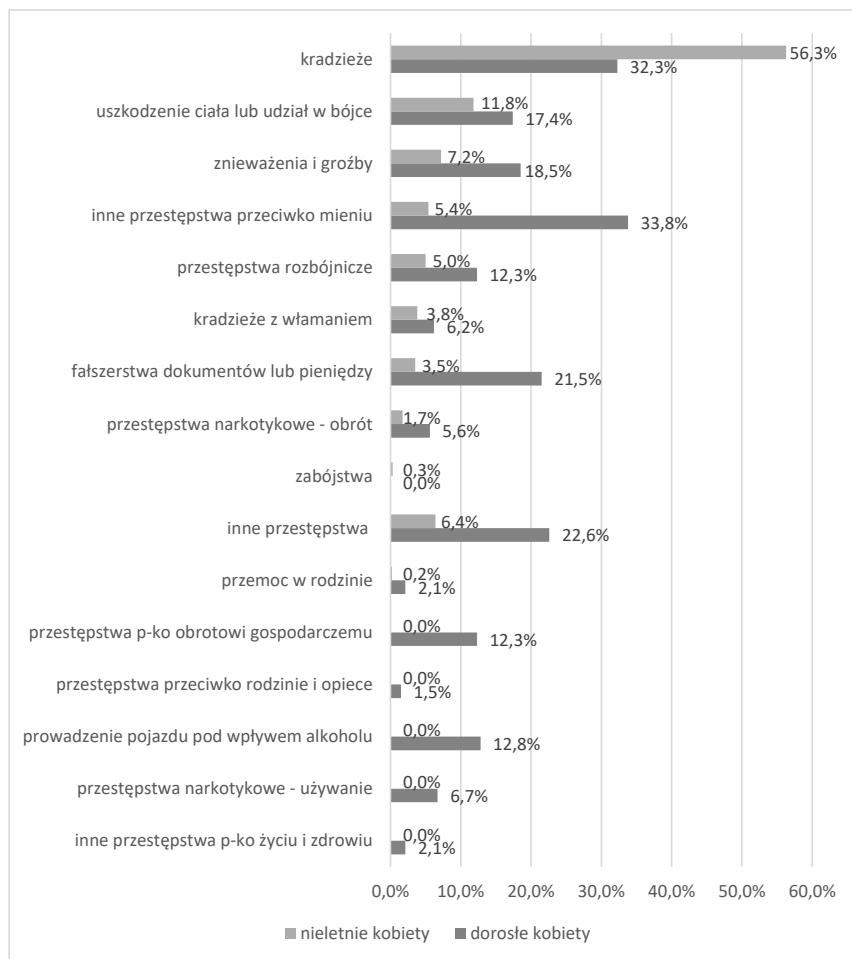
Pozostałe wyróżnione kategorie przestępstw albo nie wystąpiły w odniesieniu do nieletnich kobiet, albo wystąpiły w niewielkim stopniu (za fałszerstwa dokumentów skazanych było 3,5% badanych kobiet, a za obrót narkotykami – niewiele ponad 1%).

W odniesieniu do przestępczości kobiet kontynuujących działalność przestępczą w dorosłości zauważyć można większe zróżnicowanie popełnianych przestępstw. Nadal dominują sprawczynie przestępstw przeciwko mieniu: kradzieży (ponad 32% kobiet), przestępstw rozbójniczych (ponad 12% badanych kobiet), kradzieży z włamaniem (ponad 6% kobiet) oraz sprawczynie pozostałych przestępstw przeciwko mieniu – prawie 34% skazanych w dorosłości kobiet. Znacznie (w porównaniu z nieletniością) wzrósł odsetek sprawczyń czynów związanych z uszko-

25 Wówczas to ci nieletni byli ofiarami przemocy w rodzinie, najczęściej bitymi przez swoich ojców. Zob. O. Wanicka, D. Woźniakowska-Fajst, *Bez korzeni, bez skrzydeł. Czynniki ryzyka w ocenie chronicznych przestępców* w niniejszej publikacji (DOI: 10.5281/zenodo.5590312).

dzeniem ciała lub udziałem w bójce (ponad 17% kobiet) oraz zniewagą lub groźbą karalną (ponad 18,5% przypadków) – wykres 7.

Wykres 7. Typy przestępstw popełnianych w nieletniości i w dorosłości – kobiety (Nn=976; Nd=195).

Źródło: Obliczenia własne. Dane nie sumują się do 100%.

Wśród skazanych kobiet wysoki odsetek przestępstw dotyczył czynów z grupy fałszerstw dokumentów lub pieniędzy (21,5% osób), a także przestępstw przeciwko obrotowi gospodarczemu (prawie 13% kobiet), co wiązać można w dużej mierze z próbami wyłudzeń kredytów, w tym kredytów ratalnych i tzw. chwilówek na potrzeby zapewnienia codziennej egzystencji. Ponadto pojawiły się skazania za posiadanie środków odu-

rzających – niemal 7% przypadków. W około 2% przypadków dorosłe kobiety skazywane były za przestępstwa związane z przemocą w rodzinie, przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece oraz inne przestępstwa przeciwko zdrowiu i życiu.

4.1.3. Kobiety i mężczyźni w nieletniości i dorosłości – porównanie

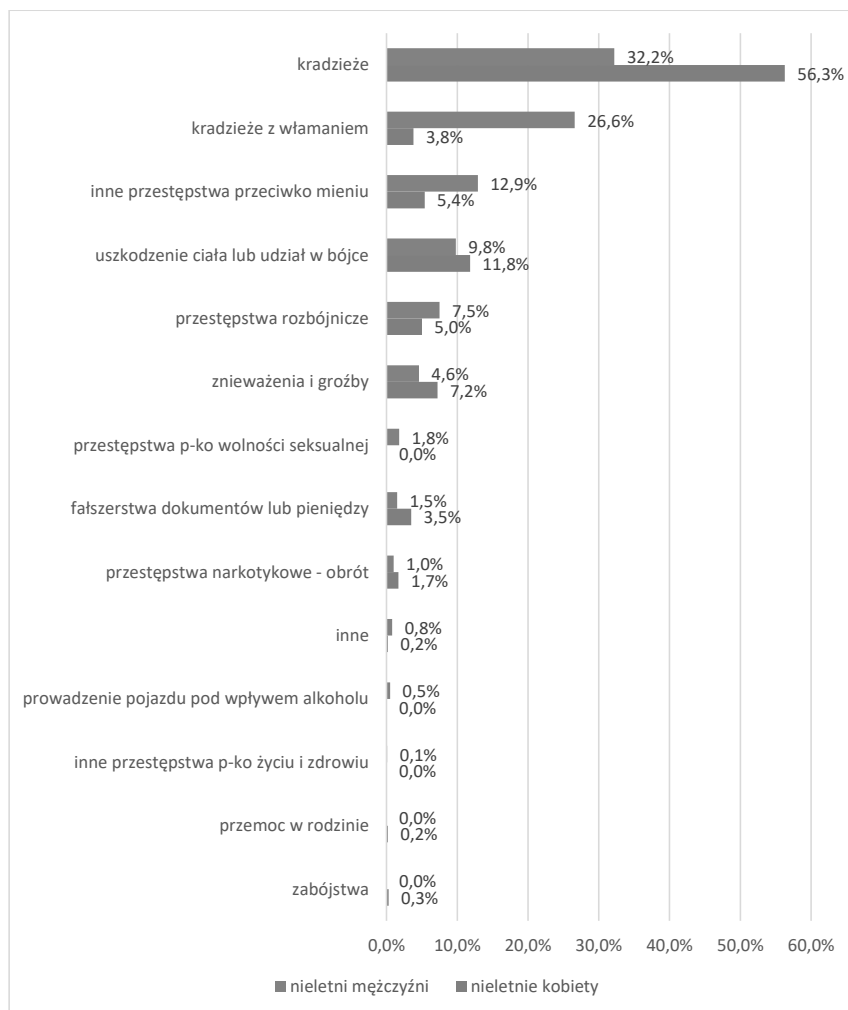
Interesujące dla obrazu przestępczości objętych katamnezą skazanych wydaje się porównanie grupy nieletnich i dorosłych sprawców przestępstw ze względu na płeć. Pozwala to na zaobserwowanie podobieństw i różnic w typach popełnianych przestępstw przez kobiety i mężczyzn na tych samych etapach życia.

Czyny karalne popełniane przez nieletnie kobiety i nieletnich mężczyzn mają podobny charakter. Przede wszystkim dopuszczali się oni kradzieży, przy czym 56% wszystkich kobiet stanowiły sprawczynie co najmniej jednej kradzieży, natomiast w przypadku mężczyzn – takich osób jest niewiele ponad 32%. Z kolei sprawcy kradzieży z włamaniem oraz innych przestępstw przeciwko mieniu zdecydowanie przeważają w grupie nieletnich mężczyzn (odpowiednio: ponad 26% i prawie 13% badanych mężczyzn), podczas gdy w grupie kobiet sprawczynie tych przestępstw stanowiły niespełna 4% i niewiele ponad 5% badanej grupy kobiet. Na zbliżonym poziomie, niezależnie od płci, pozostawały odsetki sprawców przestępstw rozbójniczych (7,5% w przypadku mężczyzn i 5% w odniesieniu do kobiet), uszkodzenie ciała lub udział w bójce (kobiet – niemal 12%, mężczyzn – niespełna 10%) czy znieważenia lub groźby (niespełna 5% w przypadku mężczyzn i ponad 7% w odniesieniu do kobiet). Na bardzo niskim poziomie zarówno nieletnie kobiety, jak i mężczyźni dokonywali fałszerstw dokumentów lub pieniędzy oraz obrotu narkotykami. W przypadku pozostałych kategorii przestępstw odsetek nieletnich sprawców był niższy niż 1% (przemoc w rodzinie, zabójstwa) albo nie były one popełniane przez badanych nieletnich (np. przestępstwa przeciwko obrotowi gospodarczemu). Szczegóły prezentuje wykres 8.

W przypadku skazanych dorosłych, prawie we wszystkich kategoriach (poza przestępstwami przeciwko wolności seksualnej i zabójstwami) przestępstwa popełniały zarówno kobiety, jak i mężczyźni, przy czym – poza fałszerstwami dokumentów lub pieniędzy oraz przestępstwami przeciwko obrotowi gospodarczemu – większy jest odsetek skazanych za te typy czynów mężczyzn niż kobiet (wykres 9).

Największa różnica pomiędzy odsetkiem sprawców mężczyzn a sprawczyń kobiet dotyczy kradzieży z włamaniem (odpowiednio: ponad 39% i ponad 6%) oraz prowadzenia pojazdu pod wpływem alkoholu (38,5% mężczyzn w stosunku do niemal 13% kobiet) i przestępstw rozbójniczych (odpowiednio: ponad 35% do ponad 12%). Niemal tyle samo dorosłych kobiet i mężczyzn zostało skazanych za obrót wyrobami narkotykowymi (po ok. 5,5% osób) oraz fałszerstwa dokumentów lub pieniędzy (po ok. 21%).

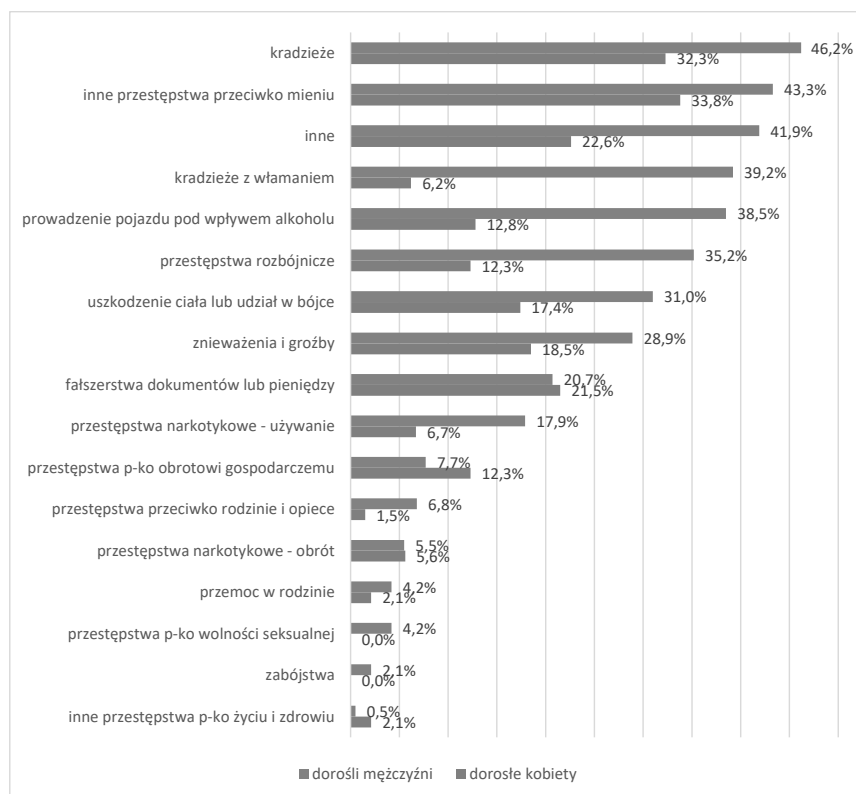
Wykres 8. Typy przestępstw popełnianych w nieletniości – według płci (Nm=1421, Nk=976).

Źródło: Obliczenia własne. Dane nie sumują się do 100%.

W pozostałych analizowanych kategoriach (przestępstwa przeciwko obrotowi gospodarczemu, przestępstwa narkotykowe – używanie, przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece, przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu czy prowadzeniu pojazdu pod wpływem alkoholu) przedstawiciele obu płci w zasadzie byli nieaktywni. Wiązać to należy przede wszystkim ze specyfiką tych rodzajów przestępstw oraz młodym wiekiem sprawców.

Wykres 9. Typy przestępstw popełnianych w dorosłości – według płci (Nm=767, Nk=195).

Źródło: Obliczenia własne. Dane nie sumują się do 100%.

4.2. „Specjalizacja” w przestępczości

W odniesieniu do pięciu kategorii przestępstw: czterech związanych z mieniem (kradzieży, kradzieży z włamaniem, przestępstw rozbójniczych oraz innych przestępstw przeciwko mieniu) oraz uszkodzenia ciała lub udziału w bójce – wybranych ze względu na największą częstotliwość ich popełniania zarówno w grupie mężczyzn, jak i kobiet objętych analizą ich karier przestępczych, podjęto się sprawdzenia, czy w ich przypadku wystąpiła „specjalizacja” ich działalności przestępczej, rozumiana jako popełnianie tych samych rodzajowo typów przestępstw w dorosłości, co w nieletniości. Celem było sprawdzenie, czy sprawcy, którzy popełnili w nieletniości jedno z tych pięciu kategorii przestępstw, w dorosłości również popełniali tego samego rodzaju przestępstwa, czy może dopuszczali się czynów zabronionych o innym charakterze. Szczegółowe dane zawiera tabela 2.

Z zestawienia w tabeli 2 wynika, że tylko w około 45% przypadków w odniesieniu do kategorii sprawców przestępstw przeciwko mieniu i 35% w przypadku sprawców przestępstw uszkodzenia ciała lub udziału w bójce nieletni sprawcy kontynuowali swoją aktywność przestępczą, czyli w dorosłości popełniali nadal te same przestępstwa, co w nieletniości. Warto jednak zauważyć, że w przedziale pomiędzy 30 a 50% popełniali inne czyny przeciwko mieniu, czyli – nawet jeżeli nie dokonywali tych samych przestępstw, co w nieletniości, to pozostawali w tej samej rodzajowej grupie popełnianych czynów zabronionych.

Warto zwrócić uwagę, że niezależnie od typu przestępstwa popełnianego w nieletniości, w dorosłości utrzymywał się wysoki odsetek w grupach przestępstw: prowadzenie pojazdu pod wpływem alkoholu (średnio ok. 30% czynów), fałszerstwo dokumentów lub pieniędzy (średnio ok. 20%, znieważenie i groźby karalne (ok. 30% czynów) oraz uszkodzenie ciała lub udział w bójce (średnio ok. 35% czynów w dorosłości).

Prezentowane dane pokazują również, że sprawcy popełniający w nieletniości szeroko ujmowane przestępstwa przeciwko mieniu nie dopuszczali się w dorosłości przestępstw przeciwko życiu lub zdrowiu, a także przeciwko rodzinie, w tym z użyciem przemocy.

Tabela 2. Przestępczość w nieletniości i w dorosłości – „specjalizacja” w przestępczości.

przestępstwa popełniane w nieletniości to w dorosłości:	kradzież	kradzież z włamaniem	przestępstwa rozbójnicze	inne przestępstwa p-ko mieniu	uszkodzenie ciała lub udział w bójce
kradzieże	45,7%	50,0%	53,6%	40,8%	39,6%
kradzieże z włamaniem	34,0%	42,4%	40,2%	40,0%	25,7%
przestępstwa rozbójnicze	30,5%	38,8%	43,8%	29,6%	31,7%
inne przestępstwa przeciwko mieniu	42,9%	51,1%	45,5%	48,8%	26,7%
zabójstwa	0,9%	2,5%	2,7%	1,6%	1,0%
uszkodzenie ciała lub udział w bójce	25,4%	34,9%	37,5%	33,6%	35,6%
inne przestępstwa p-ko życiu i zdrowiu	0,7%	1,4%	0,9%	3,2%	0,0%
znieważenia i groźby	23,5%	32,0%	31,3%	24,8%	37,6%
falszerstwa dokumentów lub pieniędzy	22,6%	24,8%	25,9%	22,4%	17,8%
przestępstwa narkotykowe - obróć	5,8%	4,3%	8,0%	6,4%	5,0%
przestępstwa narkotykowe - używanie	14,7%	15,8%	25,0%	19,2%	11,9%
przestępstwa p-ko wolności seksualnej	3,3%	4,7%	4,5%	0,0%	5,0%
prowadzenie pojazdu pod wpływem alkoholu	29,8%	37,1%	29,5%	37,6%	24,8%
przemoc w rodzinie	3,3%	5,0%	2,7%	4,8%	4,0%
przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece	7,0%	8,3%	6,3%	3,2%	3,0%
przestępstwa p-ko obrotowi gospodarczemu	8,6%	9,0%	8,0%	7,2%	6,9%
inne przestępstwa	38,7%	41,7%	36,6%	40,8%	33,7%

Źródło: Obliczenia własne. Dane nie sumują się do 100%.

No z chęci zarobku też. Ja przyzwyczailem się do tego. Pójdę do roboty, jak pójdę nockę... Za nockę będzie 10 tysięcy na przykład albo 15. Dwie godziny roboty. Tam 10 minut strachu i... Ale też z chęci zysku, nie? Też ćpałem, też tam dużo amfetaminy. No i tak. Właśnie będę jechał na terapię narkotykową. Jeszcze od stycznia mam. [...] No przecież utrzymywałem się z tego, żyłem z tego. Pracowałem. No co to 2000 [złotych]? Jak ja szedłem na nockę i miałem 15 [tysięcy]. Za dwie minuty strachu. Przyjeżdżał koleś: bierę[!] to.
(Dawid, lat 36²⁶)

Była grupka ludzi, tu chodzi o szkołę głównie, bo to się zaczęło w szkole od takich szkolnych kradzieży.

Ja kradłem tylko w wakacje można by rzec, ale wtedy już zacząłem pod koniec roku szkolnego, już wiedziałem, że zdam, że będę miał dobre oceny, już mi nic nie grozi, to tak od maja zacząłem, potem się dostałem, i tak całe wakacje także, że tak powiem, do dobrej ekipy się wkręciłem. No i żeśmy jeździli, mieliśmy samochody, jeździliśmy, i hurtowo żeśmy kradli, że tak powiem. No i wtedy już nie musiałem, już ja do domu przynosiłem pieniądze, bratu dawałem jednemu, drugiemu, mam nie chciała nigdy tych pieniędzy, ale było ok. Potem się zdarzył poprawczak, ale to rok czasu.

[Utrzymywałem się] z kradzieży i handlu narkotykami, no i pracowałem też dorywczo raczej, ale pracowałem na stoczni, no bo chciałem się czegoś nauczyć. Kolega wyszedł w maju z więzienia, to z nim właśnie byłem na przeróbce, taki też stary znajomy, że tak powiem. No i poszliśmy się przejść i tam tego, i na piwo jedno, drugie, trzecie. Kilka piw żeśmy wypili i chcieliśmy ukraść laptop z samochodu, szybko wybiliśmy i nas złapali od razu, bo nie było sił uciekać.
(Wojciech, lat 36²⁷)

Należy wskazać, że analizowana w trakcie badania grupa nie odbiega w popełnianych przez nich czynach od ogólnej populacji sprawców przestępstw. Patrząc na ich kariery przestępcze widać wyraźnie, że przebiegały one zgodnie z trendami przestępczości w poszczególnych przedziałach czasowych.

-
- 26 Częste pobyty w Zakładach Karnych z powodu licznych przestępstw przeciwko mieniu i prawdopodobnie przestępstw z użyciem przemocy. Osadzony nie może przestać kraść, gdyż traktuje popełnianie przestępstw jak uzależnienie, ale także źródło lepszego dochodu niż praca zawodowa.
 - 27 Przestępstwa głównie przeciwko mieniu, dokonywane w celach „zarobkowych”. Z relacji respondenta wynikało, że także gdańska dzielnica, w której urodził się i wychował dała podatny grunt do popełniania przestępstw, w tym handlu narkotykami. Sam również od nich nie stronił.

5. Podsumowanie

Przedstawione w rozdziale dane statystyczne pozwalają na stwierdzenie, że przestępczość zapoczątkowana w okresie nieletniości i kontynuowana w okresie dorosłości charakteryzuje się pewnymi stałymi trendami. Pomimo zmian ustrojowych, gospodarczych, społecznych oraz licznych zmian legislacyjnych, polegających nie tylko na penalizacji i depenalizacji poszczególnych czynów, ale również na zmianach w zakresie filozofii zasad odpowiedzialności karnej, struktura przestępstw występujących na drodze życiowej badanych zmienia się w dość ograniczonym zakresie. Bezwzględna dominacja przestępstw przeciwko mieniu widoczna jest zarówno w pokoleniu transformacyjnym, jak i milenijnym, co nie dziwi, gdyż tego rodzaju przestępczość dominuje w statystykach przestępczości stwierdzonej.

W sposób bardzo wyraźny zmieniają się jedynie proporcje pomiędzy sprawcami kradzieży a sprawcami kradzieży z włamaniem, co można bezpośrednio powiązać z procesami zachodzącymi podczas transformacji. Popęlnianym czynom towarzyszą różne motywacje, z których część wynika z chęci poprawienia statusu ekonomicznego własnego życia, ale istnieją również takie, które są bezpośrednio związane z uzależnieniami od narkotyków lub alkoholu i koniecznością zapewnienia sobie możliwości finansowania zakupu tych środków (choć nie tylko, gdyż nadużywanie alkoholu może wyzwać zachowania o charakterze agresywnym, prowadzące do udziału w bójce lub pobiciu).

Pewne odchylenia w statystykach oczywiście występują i związane są między innymi z wiekiem sprawców, kryminalizacją nowych typów przestępstw i faktycznymi możliwościami ich popełnienia (dotyczy przede wszystkim prowadzenia pojazdu pod wpływem alkoholu, przestępstw narkotykowych i przestępstw przeciwko rodzinie i opiece).

O kontynuacji popełniania poszczególnych typów przestępstw w dorosłej karierze dawnego nieletniego sprawcy możemy mówić w mniej niż połowie przypadków w grupie przestępstw przeciwko mieniu. Kontynuacja ta widoczna jest również w przypadku uszkodzeń ciała i udziału w bójce oraz – w nieco mniejszym stopniu – przy prowadzeniu pojazdu pod wpływem alkoholu, znieważania i gróźb karalnych, a także fałszerstw.

Pomimo powracającej przestępczości naszych badanych najcięższe przestępstwa, w tym zabójstwa, popełniane są bardzo rzadko (oczywiście również na tej płaszczyźnie badana zbiorowość nie odbiega od ogólnych statystyk przestępczości, w których najcięższe przestępstwa stanowią

również niewielki odsetek). W szczególności nie możemy stwierdzić, że następuje brutalizacja kolejnych popełnianych czynów – nie da się zauważyć widocznego trendu, aby sprawcy przestępstw przeciwko mieniu zaczęli popełniać przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu, pozostają oni przy takim rodzaju przestępczości, od którego rozpoczynali aktywność przestępczą.

KONRAD BUCZKOWSKI
PAULINA WIKTORSKA